

В статье рассматривается категория образа автора как основная единица текстообразования, подаются различные взгляды ученых на эту актуальную проблему языкознания. Описываются факторы, влияющие на формирование образа автора, исследуется ее соотношение с понятием языковой личности.

Ключевые слова: образ автора, языковая личность, языковая картина мира.

In this article the category's image as the basic unit tekstoobrazovaniya serves a variety of views of scientists on this actual problem linguistics. Describes the factors influencing the formation of the image of the author explores its interrelation with the concept of linguistic identity.

Keywords: image of the author, linguistic identity, language world.

УДК 808.5:81'276.6:62

Холявко І.В.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню інтертекстуальних зв'язків у науковому дискурсі, зокрема мовознавчому. Визначено способи вираження інтертекстуальності в мовознавчому дискурсі, з'ясовано функції інтертекстем, описано засоби реалізації наукового діалогу.

Ключові слова: інтертекстуальність, інтертекст, мовознавчий дискурс, наукова комунікація.

Науковий дискурс відрізняється від інших високим ступенем інтертекстуальності, тому опора на прецеденті тексти є однією з його системоутворювальних ознак. Інтертекст належить до тих текстотворчих засобів наукового дискурсу, які впливають на смислову домінанту повідомлюваного, адже він має «минуле», яке неодмінно «висвічується» в новому контексті. Новий контекст ніколи не є семантично автономним, тому маніпулювання інтертекстуальною семантикою дає можливість творцеві нової текстової структури акцентувати комунікативно релевантні смисли.

Вияв феномена наукової інтертекстуальності зумовлений інституційністю наукового знання і полілогічністю наукової комунікації, а також призначенням наукового тексту бути засобом зберігання, репрезентації і трансляції наукових знань. У зв'язку із цим слушною видається думка К. Бочарникової про те, що «інтертекстуальність у науковому тексті може розглядатися як явище когнітивно-дискурсивне за своєю природою: когнітивний бік інтертекстуальності виявляється у можливості прирощення, зміни і розвитку знання, дискурсивна – пов'язана з розподілом інформації у тексті, який дозволяє враховувати раніше накопичені знання і досвід» [1]. Отже, наукові тексти існують у спільному когнітивному науковому просторі, в якому взаємодіють на рівні ментальних процесів.

Огляд робіт, присвячених інтертекстуальності, засвідчив, що проблеми теорії інтертекстуальності (встановлення структурно-смислових зв'язків між

текстами, феномен прецедентного тексту, дихотомія «чуже»/«своє» у тексті) не втрачають дослідницької актуальності в сучасному мовознавстві. Міжтекстові зв'язки наукового дискурсу, моделі інтертекстуальності, її специфіка у наукових текстах різних галузей досліджувалися В. Чернявською, О. Михайловою, О. Баженовою, М. Кожиною, І. Синицею, О. Галицькою, В. Костенко, В. Борисовим та ін. Однак вважаємо, що дослідження інтертекстуальних зв'язків у науковому дискурсі, мовознавчому зокрема, потребує більш детального опрацювання, тому що це доповнить наукову картину уявлень про явище інтертекстуальності та його інформативний, комунікативний і текстотвірний потенціал. Крім того, когнітивні й дискурсивні властивості інтертекстуальності в науковому тексті потребують подальшого аналізу. У цьому і полягає актуальність нашої розвідки.

Метою статті є аналіз інтертекстуального діалогічного зв'язку наукового мовознавчого тексту в семіотичному універсумі мовознавчого дискурсу із попередніми науковими текстами цієї сфери. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: визначення засобів вираження інтертекстуальності в мовознавчому дискурсі, з'ясування функцій інтертекстем, опис комплексу маркерів інтертекстуальності, тобто засобів реалізації наукового діалогу.

Об'єктом дослідження є категорія інтертекстуальності, предметом – сукупність зовнішніх і внутрішніх зв'язків наукового тексту та засобів їх реалізації в експліцитно інтертекстуальному процесі існування тексту.

Оскільки професійна комунікація через періодичні видання є найважливішим засобом спілкування між науковцями, матеріалом для дискурсивного аналізу слугували тексти наукових статей у галузі мовознавства як домінуючої форми реалізації наукової комунікації, опублікованих протягом 2008 – 2013 років.

Усвідомлення місця інтертекстуальності в системі категорій мовознавчого дискурсу доцільно розпочати з експлікації поняття «мовознавчий дискурс». Як зауважує В. Борисов, «українське мовознавство спрямоване на різнобічне пізнання, осмислення й опис явищ української мови та мовлення, є частиною національного загальнонаукового досвіду, тобто галузевим дискурсом як складною ієрархічною структурою. Це дає підстави розглядати український мовознавчий дискурс як сукупність вербалізованих дій науковців-лінгвістів (адресантів та адресатів, тобто учасників наукової інтеракції) щодо різнорівневого пізнання й опису української мови як семіотичної системи в її поліаспектному комунікативному функціонуванні» [2, 6].

Розвиток когнітивної парадигми знання дав можливість трактувати інтертекстуальність у науковій комунікації як спосіб представлення старого знання (В. Чернявська, О. Баженова, О. Михайлова), як побудову певних відношень тексту із семіотичним універсумом – кодом науки. Текст як макрознак постає редукованим, формуючи при посиланні на нього в іншому тексті вбудовану семіотичну ситуацію, що змінює семіотичну ситуацію всередині того текстового світу, в який його вводять [6]. Нове наукове знання

як результат пізнавально-творчої діяльності вченого-мовознавця завжди виникає як продовження вже відомих текстів, як реакція на них. Апеляція до міркувань відомих учених, систематизація їх теоретичних положень, узагальнення їхнього досвіду в аспекті досліджуваного питання становить теоретичне підґрунтя наукової розвідки будь-якого жанру, робить її більш переконливою. Інтертекстуальними маркерами мовознавчого наукового дискурсу є такі прецедентні текстові фрагменти, які використовуються у формі повного або часткового повторення оригінального тексту.

Дослідження засобів існування інтертекстуальних маркерів у тексті-реципієнті дало змогу виділити такі їх різновиди: 1) інтертекстуальні посилання, орієнтовані на вербалізоване відтворення тексту-джерела у структурі нового тексту; 2) інтертекстуальні посилання, які формально вказують на претекст, але не вербалізують його [4, 24].

Інтертекстуальні маркери першої групи – це цитування (як пряме, так і непряме – перифраза оригіналу), переказ фрагментів претекстів у максимально стислій формі, наприклад: 1. *Мовознавство здебільшого послуговується визначенням цього поняття, запропонованим О. С. Кубряковою: «Мовна картина світу – це особливе утворення, яке постійно бере участь у пізнанні світу і задає зразки інтерпретації того, що сприймається ... Це своєрідна сітка, яка накладається на наше сприйняття крізь призму мови» [7: 47]. 2. В. Кононенко концепт на позначення відповідного поняття зраховує до морально-етичних, абстрактно-емоційних, зауважуючи, що на його розуміння накладаються філософські, етнічні, релігійні, психологічні та інші позамовні чинники, які зрештою й визначають його комплексний характер [6: 113]. 3. Розуміючи це, підкреслюється неможливість ігнорування лінгвістикою когнітивних основ у процесі адекватної характеристики емоційного мовлення [13: 45 – 48].* Погоджуємося з думкою О. Галицької, яка зазначає, що непряме цитування (приклади 2, 3) має творчий характер наукового пізнання, виражає активне ставлення до чужого тексту через його переосмислення та інтерпретацію [4, 24].

Інтертекстуальні посилання другої групи – посилання на джерело як вид інтертекстуального зв'язку, при якому у вторинному тексті вказується на певну формальну ознаку первинного тексту, тексту-джерела, як-от: 1. *Одну з найбільш відомих та конструктивних програм дослідження дискурсу було викладено спочатку в статті Т. ван Дейка, а потім і в книзі Т. ван Дейка та В. Кінча «Стратегії сприйняття дискурсу» (1978 та 1983 роки). 2. Для створення літературознавчого визначення поняття дискурсу, на думку російського дослідника Ю. Руднева, цікавими є три з восьми значень слова «дискурс», наведені Патриком Серіо в книзі «Квадратура смисла». 3. Це дослідження належить до когнітивно-дискурсивного напрямку у філологічних дослідженнях [14; 15; 16; 17], який тісно пов'язаний із лінгвокультурологічним напрямом у лінгвістиці [18; 19; 20; 21].* Такі інтертекстуальні маркери відсилають реципієнта до першоджерела для подальшого більш детального ознайомлення зі згаданим текстом.

Функції, що їх виконують інтертекстами, обумовлені їх когнітивним змістом, який дає можливість цим лінгвальним засобам подавати додаткову інформацію про досліджуване явище, пояснювати його зміст, підтверджувати позицію автора, містити оцінку або висловлювати ставлення до досліджуваного об'єкта, сприяти образному, яскравому представленню досліджуваного об'єкта, активізувати фонові знання адресата, підсумовувати міркування автора, ілюструвати явище прикладами. У зв'язку із цим К. Бочарникова виокремлює такі функції інтертекстом у науковому дискурсі: інформативну, аргументативну, експланаторну, ілюстративну, активізувальну, узагальнювальну, оцінну, декоративну [1].

У просторі українських мовознавчих наукових текстів інтертекстами можуть виконувати інформативну функцію, репрезентуючи фактуальну інформацію: 1. *Згідно з програмою з української мови старшокласники повинні уміти: створювати власні висловлювання з комунікативною метою; аргументовано відстоювати власну думку; використовувати здобуті знання для аналізу життєвих явищ; виражати мовними засобами свій духовний світ, популяризувати українською мовою цінності української та світової культури* [9, 7]. 2. *Відома російська дослідниця інформаційних технологій у лінгвістиці Р. Потапова звертає увагу на особливу роль, яку відіграють міжфразові зв'язки при розробці семантичних моделей тексту. Згідно з її експериментальними дослідженнями [2: 267], зона міжфразових зв'язків речення у гіпертекстовому середовищі не обмежується його найближчим оточенням.* Мета таких цитат – поінформувати реципієнта про здобутки інших дослідників.

Інтегрування цитати в нову текстову систему може спричиняти коригування вже наявної думки (погодження / непогодження), засвідчувати ставлення автора до претексту, що є виявом оцінної функції інтертекстуальних маркерів: 1. *Широко відоме визначення тексту, яке запропонував ще 20 років тому корифей радянської лінгвістики І. Р. Гальперин і на яке активно спираються сучасні лінгвісти [5: 80], не може задовольнити вдумливого філолога, бо є багатослівним, непрозорим, занадто звуженим, навіть помилковим і може належати (та і то лише частково) до таких же багатослівних, непрозорих, занадто звужених, навіть помилкових релігійних текстів, типу іудейської Тори, християнського Нового Заповіту, мусульманського Корану, які претендують на істину в останній інстанції і, скоріше за все, вплинули на гальперинське тлумачення тексту.* 2. *Герхард Малетцке визначає культуру як систему концептів, переконань, поглядів, цінностей, які виявляються і у поведінці людини, і у її духовних та матеріальних здобутках [11: 16]. Ця дефініція не враховує, на жаль, того факту, що згадані вище фактори не завжди матеріалізуються, а часто навіть не розпізнаються, створюючи певні труднощі у процесі комунікації.* Як свідчать наведені приклади, у процесі нової контекстуалізації утворюється комплекс оцінних висловлювань, що є, на нашу думку, проявом індивідуально-авторського начала в праці.

Частотними є випадки інтеграції, перехрещення декількох функцій, які виконує цитата у процесі контекстуалізації: *А завершимо розгляд проблематики категорії «текст» вдалим за змістом дифіраблом традиційному текстові, який нещодавно проспівала йому українська філологиня С. Н. Денисенко, хоч і перевантажила свою оцінку зайвим акцентуванням функції спілкування: «Лише в тексті як завершеному комунікативному творі розкриваються соціально-прагматична та контекстуально-естетична сутність перекладу як акту спілкування та одного із (...) способів виявлення в різних мовах таких одиниць, які здатні виконувати однакові комунікативні функції у висловлюванні» [14: 17]. У наведеному прикладі спостерігаємо поєднання узагальнювальної та оцінної функцій інтертекстеми.*

Іноді автори можуть вводити до текстів інтертекстуальні маркери для того, щоб яскраво, наочно пояснити певне поняття, явище, процес тощо. Це є виявом експланаторної функції інтертекстем: *1. Таке розуміння також не є чимось новим, зважаючи на відому гіпотезу лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, і навіть містить ту саму метафору про мову як «сітку», що накладається на свідомість. 2. Російський мовознавець М. Макаров порівнює значення поняття «дискурс» у сучасній комунікативній і когнітивній лінгвістиці зі значенням грошової одиниці «євро» в об'єднаній Європі [1]. У другому прикладі через образне порівняння на основі концептуальної метафори (дискурс – євро) подається авторське розуміння терміна «дискурс».*

У наукових статтях з мовознавства простежується відтворення позанаукових дискурсів, наприклад, художнього, розмовного, що, на нашу думку, є виявом ілюстративної функції інтертекстуальних маркерів: *1 В іншому разі поширений український анекдот про буцімто комунікативність був би зразковим символом сутності (точніше: пустоти) будь-якого спілкування: «Куме, ти по рибу? – Ні, я по рибу. – А я вважав, що ти по рибу». 2. Тому кожна лексема і кожна граматична категорія несуть відбиток соціального буття («образ мира, в слове явленный», Б. Пастернак), а першою функцією мови є пізнання навколишнього. Такі інтертекстеми є доповненням, підтвердженням думки автора, вони яскраво ілюструють предмет висловлювання, пожвавлюють стиль наукового викладу засобом використання паремій, афоризмів, цитат із художньої літератури. О. Галицька позиціонує таке явище як інтердискурсивність, тобто «взаємодію між різними типами дискурсу, інтеграцію, перехрещення декількох сфер людського знання і практики, яке демонструє природний процес реінтеграції людських знань, розосереджених у різних дискурсивних формаціях» [4, 25].*

Однією з системоутворювальних ознак мовознавчого наукового дискурсу є опора на прецедентні тексти досліджуваного дискурсу, тобто тексти, «значущі для особистості в пізнавальному й емоційному відношенні, добре відомі й широкому оточенню цієї особистості, звернення до яких відновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [5, 89]: *1. Чи не є відоме твердження Гумбольдта про те, що «будь-яке розуміння складається з об'єктивного і суб'єктивного» [2: 328] тим самим «новітнім» когнітивним постулатом? 2. Не зупиняючись на цьому докладно, зазначимо лише, що*

дослідники, слідом за Ю. С. Степановим, який концепт назвав «згустком людської культури», переважно визначають концепт як поняття з нашарованою етнокультурною та ціннісною інформацією.

Декоративна функція інтертекстуальних зв'язків полягає у «прикрашанні наукового тексту цитатою чи посиланням» [3, 132]. Запозичення у такому випадку здійснюється «на базі естетичних критеріїв – краса формулювання, точність викладу думки, вдалий приклад» [3, 132]: 1. *Згадаймо класичне: «Різні мови – це зовсім не різні позначення однієї й тієї самої речі, а різні бачення її»* [8: 375]. 2. *Існує думка, що «концепти не тільки мисляться, вони переживаються. Вони – предмет емоцій, симпатій і антипатій, а іноді і зіткнень. Концепт – основний осередок культури в ментальному світі людини»* [4: 43].

Отже, у мовознавчому дискурсі інтертекстуальність є суттєвим текстотвірним чинником, оскільки реалізує динаміку й наступність наукового знання в теоріях, концепціях, персоналіях. Елементи інтертексту в знаковому просторі мовознавчого дискурсу маніфестують категорію інтертекстуальності. Інтертекстуальний зв'язок представлений у вигляді цитат, посилань, широковідомих назв монографій, статей тощо. Інтертекстеми вживлюються до мовознавчих текстів із різною метою: для підсилення власної наукової позиції, підтвердження ідей та гіпотез, надання додаткової інформації реципієнту про той чи той текст, актуалізації сучасної наукової думки, що пов'язана з науковими ідеями попередників та ін. [2, 11].

Подальші дослідження належить провести в аспекті поглибленого вивчення механізмів смислопородження у мовознавчому тексті й дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочарникова Е. А. Актуализация категории интертекстуальности в научном экономическом тексте [Електронний ресурс] / Е. А. Бочарникова. – Режим доступу. – <http://cheloveknauka.com/aktualizatsiya-kategorii-intertekstualnosti-v-nauchnom-ekonomicheskom-tekste>
2. Борисов В. А. Лінгвокомунікативний аспект українського мовознавчого дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. А. Борисов. – Харків, 2011. – 20 с.
3. Галицька О. Б. Інтертекстуальний фрейм у науковому дискурсі / О. Б. Галицька // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Філол. науки. – 2007. – № 3. – С. 129 – 134.
4. Галицька О. Б. Рекурсивний та прокурсивний зв'язок у сучасному німецькомовному екодискурсі / О. Б. Галицька // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2011. – № 5 (ч. 2). – С. 22 – 27.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность [Текст] / Ю. Н. Караулов. – М. : КомКнига, 2006. – 261с.
6. Лотман Ю. М. Текст у тексті / Ю. М. Лотман // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Л., 1996. – 434 с.

Стаття посвячена дослідженню інтертекстуальних зв'язків в науковому дискурсі, в частині лінгвістическому. Визначено способи вираження інтертекстуальності в

лингвистическом дискурсе и функции интертекстуальных включений, описаны формальные способы реализации научного диалога.

Ключевые слова: интертекстуальность, интертекст, лингвистический дискурс, научная коммуникация.

The article is devoted to study of intertextual relations in scientific discourse, in particular linguistic. The ways of expressing intertextuality were identified in the linguistic discourse and the functions of the intertextual inclusions, the formal ways of implementing scientific dialogue were described.

Keywords: intertextuality, intertext, linguistic discourse, scientific communication .

УДК 81'373.61=161.2

Шемет В.Г.

ПРЕФІКСОЇДНІ ДЕРИВАТИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛОКАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу семантики префіксоїдних дериватів на позначення локальності, характеристиці структурних особливостей композитів, сполучуваності питомих та запозичених префіксоїдів.

Ключові слова: дериват, префіксоїд, композит, словотвірне значення, словотвірна активність.

У сучасному мовознавстві дослідження афіксоїдів здійснюється переважно в аспекті комплексного лексико-семантичного аналізу відповідних дериватів-термінів різних галузей наук, що дає змогу виявити широке коло афіксоїдів залежно від сфер уживання. Активізація афіксоїдів у мові, їх висока продуктивність у словотвірній системі сучасної української мови зумовлює необхідність комплексного аналізу функціонування всіх префіксоїдів, що беруть участь у побудові префіксоїдних дериватів різних лексико-семантичних груп. А тому метою статті є дослідження семантики та структури префіксоїдних дериватів на позначення локальності.

Специфіку префіксоїдів як одиниць морфемно-словотвірного рівня відзначали вітчизняні та зарубіжні дослідники, зокрема Н. Ф. Клименко, К. Г. Городенська, Є. А. Карпіловська, І. М. Кочан, І. М. Думбrevяну, М. М. Шанський та інші.

Словотвірні ряди з афіксоїдними дериватами на позначення локальності ще не були об'єктом дослідження мовознавців. Лише префіксоїди **високо-**, **низько-** проаналізовано в монографії Н. Ф. Клименко «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» як такі, що потрапили в «орбіту ад'єктивного семантичного поля кількості та інших параметричних вимірів» [4, 214]. До групи дериватів із локативним значенням належать ад'єктивні, рідше субстантивні композити з префіксоїдами: **високо-**, **вище-**, **внутрішньо-**, **задньо-**, **західно-**, **зовнішньо-**, **місце-**, **низько-**, **нижче-**, **нижньо-**, **південно-**, **північно-**, **передньо-**, **середньо-**, **східно-**.